

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSLARI

Ermamatova Maftun

Samarqand davlat pedagogika instituti assistenti

Haydarova Jasmina

Samarqand davlat pedagogika instituti talabasi

Akramova Bahora

Samarqand davlat pedagogika instituti talabasi

Bobonazarova Jasmina

Samarqand davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish jarayoni, uning psixologik-pedagogik asoslari, o'qituvchining roli hamda o'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlashni shakllantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda matematika, o'yinli mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: mantiqiy tafakkur, boshlang'ich ta'lim, o'quvchi, fikrlash, mustaqil fikr, ijodkorlik, pedagogik texnologiya, muammoli ta'lim, o'yin metodlari.

Kirish. Hozirgi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — yosh avlodni mustaqil fikrlovchi, tahlilchi, muammoga mantiqan yondashuvchi shaxs sifatida tarbiyalashdir. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirishning poydevori hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarning dunyoni anglash, sabab-oqibat bog'liqliklarini tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyati shakllanadi.

Mantiqiy tafakkur – bu insonning voqelikni tushunishi, u haqda mulohaza yuritishi, dalil va xulosalarga asoslanib qaror qabul qilish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish ta'limning barcha fanlarida, ayniqsa, matematika, ona tili va atrof-muhitni o'rganish darslarida asosiy o'rin tutadi.

Asosiy qism

1. Mantiqiy tafakkur tushunchasi va uning psixologik asoslari

Mantiqiy tafakkur — bu inson tafakkurining yuqori shakli bo'lib, u bilish faoliyati jarayonida tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, sintez, sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash kabi aqliy amallarni o'z ichiga oladi. Psixologik nuqtayi nazardan, bolalarning tafakkuri 6–10 yosh oralig'ida tez rivojlanadi. Bu davrda ular konkret tasavvurlardan abstrakt fikrlashga o'tish bosqichini bosib o'tadilar.

Shu bois boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun:

- muammoli vaziyatlar yaratish;
- savol-javob va tahliliy mashg'ulotlar tashkil etish;
- ijodiy topshiriqlar berish;
- o'yinli metodlarni qo'llash muhim hisoblanadi.

2. Boshlang'ich ta'limda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning didaktik asoslari

Boshlang'ich ta'limda mantiqiy tafakkurni shakllantirishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarda kuzatuvchanlik, e'tibor va xotira sifatlarini mustahkamlash.

2. O'quv materialini tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish.

3. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga, savol qo'yishga, dalil keltirishga o'rgatish.

4. Darslarda mantiqiy muammolar va topishmoqlardan foydalanish.

O'qituvchi bu jarayonda o'quvchilarning fikrini yo'naltiruvchi, mantiqiy fikrlash jarayonini boshqaruvchi shaxs sifatida ishtirok etadi. U dars jarayonida faqat bilim beruvchi emas, balki fikrlashni rivojlantiruvchi yo'lboshchi vazifasini bajaradi.

3. Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda fanlarning o'rni

Matematika fani o'quvchilarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning eng samarali vositasidir. Har bir matematik masala tahlil, mantiqiy bog'lanish, natijani tekshirish kabi aqliy operatsiyalarni talab etadi. Misol uchun, "agar ... bo'lsa, unda ..." kabi shartli fikrlar o'quvchilarni sabab-oqibat munosabatlarini anglashga o'rgatadi.

Ona tili darslarida esa tahlil, so'z ma'nosini tushunish, gap tuzish, o'xshashlik va farqlarni aniqlash kabi mashg'ulotlar orqali mantiqiy fikrlash mustahkamlanadi. Tabiatshunoslik fanida esa o'quvchilar hodisalar orasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini kuzatish orqali mantiqan fikrlashni o'rganadilar.

4. Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda o'yin texnologiyalarining o'rni

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin o'quv faoliyatining ajralmas qismidir. O'yinli metodlar orqali o'quvchilar mantiqan fikrlashni zavq bilan o'rganadilar. Quyidagi o'yin shakllari samarali natija beradi:

- "Kim tez topadi?" — mantiqiy ketma-ketlikni topish o'yini;
- "Ortiqcha so'zni top" — tahlil va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- "Mantiqiy zanjir" — sabab va natijani aniqlash o'yini;
- "Matematik labirint" — masala yechish orqali fikrlashni rivojlantirish o'yini.

O'yinlar nafaqat o'quvchilarning fikrlashini, balki ularning diqqat, sabr, ijodkorlik va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

5. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va mantiqiy tafakkur

Bugungi ta'limda innovatsion texnologiyalar — muammoli ta'lim, klaster metodi, aql charxi, konseptual xarita, grafik organayzerlar kabi metodlar o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda keng qo'llanilmoqda.

Masalan, "Aql charxi" metodida o'quvchilarga biror mavzuga oid savollar berilib, ular o'z javoblarini izchil tarzda asoslab beradilar. Bu esa ularda mantiqiy tahlil qilish, dalil keltirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, axborot texnologiyalaridan foydalanish (interaktiv testlar, elektron o'yinlar, virtual laboratoriyalar) bolalarda vizual idrokni kuchaytirib, tafakkurning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

6. Mantiqiy tafakkurni baholash va rivojlantirish mezonlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlanish darajasi quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

1. Tahlil qilish qobiliyati – hodisalar o'rtasidagi aloqani topish, taqqoslash.
2. Umumlashtirish – umumiy xulosalar chiqarish, tushunchalarni to'g'ri qo'llash.
3. Dalillash – o'z fikrini asoslab berish qobiliyati.
4. Muammoni hal qilish – berilgan topshiriqni turli yo'llar bilan yecha olish.
5. Ijodkorlik – yangi g'oya, noodatiy yechim topish qobiliyati.

Baholash jarayonida faqat natija emas, balki o'quvchining fikrlash jarayoni ham e'tiborga olinadi.

7. O'qituvchining roli

O'qituvchi mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda markaziy o'rinni egallaydi. U:

- bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi;
- ularning xatolariga to'g'ri yondashadi;
- har bir o'quvchining tafakkur darajasiga mos topshiriqlar beradi;
- muloqot orqali fikr almashish, dalillash va xulosa chiqarishni rag'batlantiradi.

Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarni fikrlash madaniyatiga — aniq, izchil, dalillangan fikr bildirishga o'rgatishi zarur.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish — bu nafaqat ularning o'qishdagi muvaffaqiyatini, balki kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy faoliyatini belgilab beruvchi muhim omildir. Mantiqiy fikrlovchi bola mustaqil qaror qabul qilish, muammoni tahlil qilish va to'g'ri yo'l topish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Shuning uchun o'qituvchi har bir darsda mantiqiy fikrlashni rag'batlantiruvchi topshiriqlar, o'yinlar va muammoli vaziyatlardan keng foydalanishi zarur. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni to'g'ri tanlash va ijodiy qo'llash esa bu jarayonning samaradorligini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
2. Yo'ldoshev J.G'., Hasanboeva O. Pedagogika. – Toshkent: "O'qituvchi", 2020.
3. Zunnunov A.A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. Piaget J. Bolalar tafakkurining rivojlanishi. – Moskva: Prosveshchenie, 1983.
5. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 1991.
6. Shirinov S. Mantiqiy tafakkur va uni rivojlantirish usullari. – "Boshlang'ich ta'lim" jurnali, 2022.
7. Xoliqova N. Interfaol metodlar orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. – TDPU maqolalar to'plami, 2023.